

УДК 502.211:582(477.53)

Клепець О.В.

Українська медична стоматологічна академія

вул. Шевченка, 23, Полтава 36011, Україна

тел.: (+380532) 56-40-97

факс: (+380532) 56-40-97

E-mail: gidrobiolog@gmail.com

**ПРО ПОШИРЕННЯ ВИДІВ РОДУ ПУХИРНИК (*UTRICULARIA* L.,
LENTIBULARIACEAE) У ВОДНИХ ОБ'ЄКТАХ МІСТА ПОЛТАВИ
ТА ОКОЛИЦЬ**

В сучасних умовах стрімких змін довкілля, що відбуваються під впливом людини, важливим завданням є збереження рослинного покриву як основи функціонування екосистем усіх рівнів. Вирішення цього завдання не є можливим без постійного вивчення й оцінки наявного фіторізноманіття природних та антропогенно змінених територій, відстеження динаміки розвитку флори та рослинності, а також розробки і практичної реалізації заходів охорони рідкісних видів та угруповань. Насамперед це стосується урбанізованих територій, де спостерігається висока інтенсивність антропогенного тиску на всі складові ландшафту, у т.ч. й гідрофільний рослинний покрив.

Однією із найбільш цікавих і соціологічно цінних груп водної флори України є комахоїдні рослини, приурочені переважно до боліт, заболочених лук, заплавних водойм [1]. Серед них під час гідроботанічних досліджень різнотипних водних об'єктів на території м. Полтави та околиць нами були виявлені представники роду пухирник (*Utricularia* L.). Ці рослини отримали свою назву завдяки наявності у них пухирців, які вловлюють дрібних водних комах.

Рід пухирник є найбільшим у родині пухирникових (*Lentibulariaceae*) та охоплює близько 200 видів, поширених переважно у східній частині тропічної Південної Америки, на півночі Центральної Африки, а також Південно-Східній

Азії та тропічній Австралії. В Європі відомо лише 6 видів із цього роду [1], а в Україні – 5 [5]. У складі дослідженої флори нами було виявлено 3 види пухирників – пухирник звичайний (*Utricularia vulgaris* L.), пухирник малий (*U. minor* L.) та пухирник південний (*U. australis* R. Br.).

Частіше виявлений на дослідженій території *U. vulgaris*. У Ворсклі він був поодиноким відмічений у районі с. Кротенки, а також у межах м. Полтави уздовж I–III міських пляжів, в угрупованнях *Ceratophylletum demersi* із ПП 1–5%. Вищу фітоценотичну активність (ПП 10–20%) проявляє цей вид у деяких ставках Горбанівського каскаду, де разом із *Ceratophyllum demersum* L. та нитчастими водоростями помітно представлений у заростях зануреної рослинності (зокрема, в угрупованнях субасоціації *Potametum pectinati potametosum crispum*). На початку ХХ століття цей вид наводився С.О. Іллічевським для околиць Полтави, де був відзначений у заплавах водоймах та по заболочених вільшняках [6]. Для сучасної флори Полтавського району він вказується зрідка по мілководдях р. Коломак [4]. Ширше розповсюдження пухирника звичайного у сучасний період, за результатами наших досліджень, можна пов'язувати зі збільшенням кількості штучних водойм та інтенсивними процесами їх евтрофування [1, 9]. У категорії III (рідкісні види) пухирник звичайний занесений до списку регіонально рідкісних рослин Полтавської області [10].

U. minor зрідка траплявся у вигляді вегетуючих одиничних особин у складі зануреної рослинності (переважно в угрупованнях асоціації *Ceratophylletum demersi*) на ділянці р. Ворскла вище м. Полтави (у районі с. Кротенки), а також на верхьоміській ділянці цієї річки на відрізьку від III міського пляжу до мікрорайону Дублянщина. Раніше пухирник малий не наводився у списку флори Полтави та околиць [6] і Полтавського району [4]. Даний вид із природоохоронним статусом «вразливий» занесено до Червоної книги України [12]; у категорії С3 (види, що знаходяться під загрозою) – до Червоного списку макрофітів України [9]. Також його внесено до списку

регіонально рідкісних рослин Лісостепу України [11] та у категорії II (вразливі види) – до списку регіонально рідкісних рослин Полтавської області [10].

U. australis є одним із найменш вивчених на сьогодні в Україні видів пухирників [1], він офіційно відомий на території України лише з Карпат [5] і для Лівобережного Лісостепу нами наводився вперше [7]. Зразки рослин, що морфологічно подібні саме до *U. australis*, періодично траплялися на відрізку р. Ворскла вище Полтави. Так, на ділянці у районі с. Кротенки зафіксовано локалітет *U. australis*, де особини квітували, а ПП виду досягало 30% в угрупованнях на основі *Ceratophyllum demersum* L. та нитчастих водоростей, за участю *Hydrocharis morsus-ranae* L., *Lemna minor* L., *Spirodela polyrrhiza* (L.) *Schleid.* (загальне ПП становило 100%, глибина 60–80 см, ґрунт – замулений пісок). У решті описів на цій ділянці ПП *U. australis* не перевищувало 1%, особини вегетували. У межах міської ділянки Ворскли вид траплявся лише на створах із нижчим ступенем урбанізованості ландшафту (мікрорайон Дублянщина), де також були виявлені лише вегетуючі особини із ПП до 1% в угрупованнях зануреної рослинності. Зважаючи на факти поширення *U. australis* на суміжних до України територіях як у північному (Беларусь [3]), так і східному (басейн Волги [8]) напрямках, розглядаємо знахідки означеного виду у Лівобережному Лісостепу як виявлення європейської частини його ареалу. Більш детальна картина поширення *U. australis* на території України потребує подальшого уточнення. На сьогодні цей вид у природоохоронному статусі «вразливий» занесено до III видання Червоної книги України [12].

В цілому, для пухирників, що надають перевагу евтрофним замкненим та малопроточним водоймам [9], сприятливою умовою зростання у р. Ворскла може виступати підпірний режим її русла у районі Полтави, обумовлений розташуванням шлюзів вище та нижче міста. Очевидно, саме докорінні зміни гідрологічного режиму р. Ворскла є причиною відсутності у складі її флори видів роду *Utricularia* L. майже століття тому [6]. Крім того, через високу морфологічну подібність (особливо між *U. vulgaris* та *U. australis*) видове різноманіття цієї групи рослин у ретроспективній флорі могло бути вивченим

недостатньо. Складність видової ідентифікації пухирників спричинена тим, що здебільшого у поле зору дослідника потрапляють вегетуючі особини, в той час як важливі систематичні ознаки пов'язані саме із особливостями будови квітки, а квіткування цих рослин є доволі нечастим явищем в умовах району досліджень.

Отже, за показниками частоти трапляння на дослідженій міській території, а також ценотичної активності в угрупованнях водної рослинності, серед виявлених видів *Utricularia* L. найбільшою витривалістю до умов урбанізованого ландшафту відзначається пухирник звичайний, решта видів (пухирник малий та пухирник південний) демонструють значно нижчу урботолерантність, що корелює із їх вищим соцологічним рангом. Виявлені місцезростання видів пухирника мають бути враховані при інвентаризації територіальних флор та потребують проведення моніторингових ценопопуляційних досліджень.

Список літератури:

1. Андрієнко Т.Л. Комахоїдні рослини України / Під ред. В.В. Протопопової. – К.: Альтерпрес, 2010. – 80 с.
2. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
3. Гигевич Г.С., Власов Б.П., Вынаев Г.В. Высшие водные растения Беларуси: Эколого-биологическая характеристика, использование и охрана. – Мн.: БГУ, 2001. – 231 с.
4. Гомля Л.М., Давидов Д.А. Флора вищих судинних рослин Полтавського району: Монографія. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2008. – 212 с.
5. Данилик І.М., Соломаха В.А., Соломаха Т.Д., Цимбалюк З.М. *Utricularia australis* R. Br. (Lentibulariaceae) – новий вид для флори Прикарпаття // Український ботанічний журнал. – 2007. – Т. 64, №2. – С. 242–245.
6. Іллічевський С. Флора околиць Полтави. З повним списком дикої рослинності // Записки Полтавського с.-г. політехнікуму. – Полтава, 1927. – Т. 1, №2. – С. 19–49.

7. *Клепець О.В., Карпова Г.О.* Структура гідрофільної флори середньої течії р. Ворскла // Чорноморський ботанічний журнал. – 2013. – Т. 9, №2. – С. 191–203.
8. *Лисицина Л.И., Папченков В.Г., Артеменко В.И.* Флора водоемов Волжского басейна. Определитель сосудистых растений. – Москва: Товарищество научных изданий КМК, 2009. – 219 с.
9. *Макрофиты-индикаторы* изменений природной среды / Дубына Д.В., Гейны С., Гроудова З. и др. – Киев: Наук. думка, 1993. – 435 с.
10. *Офіційні переліки* регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: Т.Л. Андрієнко, М.М. Перегрим. – Київ: Альтерпрес, 2012. – С. 93–99.
11. *Чорна Г.А.* Флора водойм і боліт Лісостепу України. Судинні рослини. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – 184 с.
12. *Червона книга України.* Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.